

**МОВНІ ОДИНИЦІ ТА КАТЕГОРІЇ
У ТИПОЛОГІЧНОМУ Й ЗІСТАВНОМУ АСПЕКТАХ**

© О. В. Корсун
(Донецьк)

**БЕЗСУБ'ЄКТНІ РЕЧЕННЯ ХАРАКТЕРИЗАЦІЇ В АНГЛІЙСЬКІЙ І
УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ**

Стаття присвячена семантичному розгляду безсуб'єктних речень характеристичної в англійській і українській мовах. Встановлено поняття безсуб'єктного речення характеристичної. Дослідження проведено в межах логіко-семантичного напрямку в лінгвістиці, який базується на семантичному моделюванні речень. У роботі розглянуті семантичні моделі англійських і українських характеризувальних речень із різним набором семантичних ролей, встановлена частотність їх вживання в тексті за допомогою кількісного аналізу.

Ключові слова: безсуб'єктне речення, ознака, оцінка, семантична модель, аргумент.

О. В. КОРСУН. БЕССУБЪЕКТНЫЕ ПРЕДЛОЖЕНИЯ ХАРАКТЕРИЗАЦИИ В АНГЛИЙСКОМ И УКРАИНСКОМ ЯЗЫКАХ

Статья посвящена семантическому рассмотрению бессубъектных предложений со значением характеристики в английском и украинском языках. Определено понятие бессубъектного предложения характеристики. Исследование проведено в рамках логико-семантического направления в лингвистике, которое основывается на семантическом моделировании предложения. В работе рассмотрены семантические модели английских и украинских бессубъектных предложений с разным набором актантов, установлена частотность употребления анализируемых предложений в тексте при помощи количественного анализа.

Ключевые слова: бессубъектное предложение, признак, оценка, семантическая модель, аргумент.

O. V. KORSUN. SUBJECTLESS SENTENCES OF CHARACTERIZATION IN ENGLISH AND UKRAINIAN

The article deals with the semantic study of sentences of characterization in English and Ukrainian. The notion of the subjectless sentence of characterization has been defined. The logical-semantic analysis based on the semantic modeling of the sentences has been carried out. Different types of semantic sentence models with different semantic roles have been described, the frequency of their appearance in the text has been determined using the quantitative analysis.

Key words: subjectless sentence, quality, estimation, semantic model, argument.

1. У статті розглядаються характеризувальні безсуб'єктні речення (далі – ХБР), тобто прості повні та неповні речення або частини складних речень без формально вираженого семантичного суб'єкта, що мають загальне значення якісної, оцінної, ідентифікаційної характеристичної людини, предмета, дії, ситуації, абстрактного явища тощо. Семантичний суб'єкт у пропонованому дослідженні, слідом за Н. Ю. Шведовою, визначається як істота або неістота, що може виконувати дію, характеризуватися певним станом, ознакою, сприйняттям, відношенням (Шведова 1973: 464). Ілюстрацією матеріалу дослідження є наступні приклади: англ. (1) *Is Uncle Lionel a good judge? – Impartial and polite* (Galsworthy-2 1960: 196) ‘Дядько Лайонел гарний суддя? –

Справедливий і ввічливий»; укр. (2) *Керувати – це приймати рішення* (Загребельний 1979: 49). Приклад (1) є синтаксично і семантично неповним реченням, частиною діалогічного мовлення, що характеризує людину, *Uncle Lionel* ‘дядька Лайонела’, яку було названо в попередньому питальному реченні справедливою та ввічливою людиною *impartial and polite*. Українське речення (2) є повним двоскладним реченням, в якому дія *керувати* ідентифікується, пояснюється за допомогою іншої дії *приймати рішення*.

2. Одним з найбільш цікавих і актуальних напрямків сучасної лінгвістичної науки є дослідження семантичної структури речення. Особлива увага лінгвістів приділяється логіко-семантичному аналізу, що базується на семантичному моделюванні речення, тобто визначенні учасників ситуації, їх кількості, семантичних ролей та взаємин між ними (Апресян, 1974; Арутюнова, 1976; Всеволодова, 2000; Падучева, 2004; Филлмор, 1981; Чейф, 1975; Palmer, 1976; Van Valin, 2005). Базовим поняттям семантичного синтаксису є поняття пропозиції – тобто семантична модель речення, набір відношень, що існують між актантами. Головним компонентом пропозиції, що виражає характер ситуації (позначає дію, процес, стан, якість предмета) є предикат. Попри той факт, що речення з предикатами якісної, кількісної, оцінної характеристики та ідентифікації є досить вивченими (Арутюнова, 1976; Вихованець, 1992; Загнітко, 2001; Золотова, 1982; Степанов, 1981), порівняльний семантичний розгляд ХБР на матеріалі англійської і української мови проведено не було, що й зумовлює актуальність цієї роботи.

3. Мета роботи полягає в проведенні порівняльного семантичного аналізу ХБР англійської й української мов.

4. Матеріал дослідження становлять 1500 англійських та 1500 українських безсуб'єктних речень (далі – БР), серед яких ХБР в англійській мові налічують 788 одиниць (52,5%), а в українській – 488 одиниць (32,5%), отриманих шляхом суцільної вибірки із оригінальних текстів англійської, американської і української художньої літератури ХХ століття.

5. Моделювання семантики ХБР здійснено за допомогою формул тлумачення (далі – ФТ) із семантичними ролями, представленими в класифікаціях М. В. Всеволодової (дескриптив (Descr) – носій ознаки характеристики; експірієнцер (Exp) – істота, отримувач інформації за допомогою сприйняття; компаранти (Comp) – особи, істоти, явища, що зіставляються)) та Р. Ван Валіна ((Attr) – якісна або кількісна ознаки; оцінювач (Judg) – істота, що оцінює ситуацію, дію тощо (англ. *judger* ‘той, що оцінює’); об'єкт ідентифікації (O_{ident}); ідентичність (Ident) – те, з чим ототожнюють

O_{ident} (англ. identity ‘ідентичність, тотожність’)). Для позначення таксономічної приналежності предмета до певного класу, використовується семантична роль Class; для позначення локативного компонента ситуації – Loc. Позначкою Ø маркуються формально відсутні семантичні актанти.

6. Залежно від типу ознаки характеристики, що міститься в предикаті речення, виділено 6 типів англійських і українських ХБР (табл. 1).

Таблиця 1

Семантичні моделі ХБР в англійській і українській мовах

№	Семантичні моделі ХБР	Кількість одиниць (%)	
		англ.	укр.
1	Descr має якісну або кількісну характеристику Attr	77 (9,8%)	55 (11,3%)
2	Descr має ознаки Attr, що сприймаються ExpØ за допомогою органів чуття	92 (11,6%)	45 (9,2%)
3	Descr має оцінну характеристику Attr, надану суб'єктом оцінювання JudgØ	563 (71,5%)	330 (67,6%)
4	Descr належить до класу Class	6 (0,8%)	14 (2,9%)
5	O _{ident} умовно ототожнюється з Ident	14 (1,7%)	40 (8,2%)
6	Comp1 має Attr1, що є схожим на Attr2 або відрізняється від Attr2 у Comp2	36 (4,6%)	4 (0,8%)
Всього		788 (100%)	488 (100%)

6.1. Першим семантичним типом ХБР є речення з ФТ “Descr (Ø) має якісну / кількісну характеристику Attr” (англ. 77 од. – 9,8%; укр. 55 од. – 11,3%). Центральним компонентом цих ХБР є предикат якості, що вказує на ознаки віку, розміру, ваги, зовнішньої форми, відстані, якості людського характеру тощо.

Дослідження показало, що спільними для обох мов типами ХБР є БР на позначення віку (3–4), розміру (5–6), особливостей людського характеру (7–8), ознаки за тривалістю (9–10) та ціною (11–12):

(3) *It was an old market-town* (Lawrence 1928: 147) ‘То було старе місто-ринок’.

(4) *Років? – Двадцять сім* (Загребельний 1979: 477).

Приклад (3) є простим двоскладним реченням, в якому дескриптиву *Descr market-town* ‘місто-ринок’ надається ознака за віком *old* ‘старий’. ХБР (4) є неповним реченням, частиною діалогічного мовлення, в якому міститься вікова характеристика людини, а саме, мовця – *(мені) двадцять сім*.

(5) *What size is that field? – Twenty-four acres* (Galsworthy 1976: 239) ‘Якого розміру поле? – Двадцять чотири акри’.

(6) *Два кілометри вздовж, кілометр ушир. Грузьке непролазне болото, смердюче*

баговисько, заросле рогозом та очеретами, — жалюгідна западина серед голого стелу (Дімаров 2004: 700).

ХБР (5), (6) є неповними реченнями, які характеризують дескриптиви Descr *field* 'поле' (5) та *болото* (6) за розміром – *twenty-four acres* 'двадцять чотири акри' (5) та *два кілометри вздовж, кілометр ушир*, виражених за допомогою номінативної частини складеного предиката.

(7) *How did you find him? – Very affable* (Galsworthy-2 1960: 78) 'Яким він тобі здався? – Дуже чемним'.

(8) *Козаки? Що це за люди?— Невпокорені* (Загребельний 1980: 371).

Приклади (7), (8) є неповними реченнями, що функціонують в якості відповіді на поставлені питання і тому містять лише інформацію, характеристику людини за характером Attr – *affable* 'чемний' (7) та *невпокорені* (8), про дескриптив Descr, людину, згадану в попередньому запитанні.

(9) *That was quick work* (Galsworthy-1 1960: 165) 'Робота була швидкою'.

(10) *Бо вже й ніч надворі. Коротка по-літньому* (Дімаров 2004: 747).

ХБР (9) є повним двоскладним реченням, номінативний предикат якого виражає характеристику дескриптива Descr, *work* 'робота', за тривалістю – *quick* 'швидка'. Приклад (10) є неповним парцельованим реченням, що містить додаткову інформацію про тривалість *коротка* дескриптива Descr *ніч*, зазначеного в попередньому реченні.

(11) *Will the cost of printing be much? – A few pounds* (Galsworthy-1 1960: 292) 'Якою буде ціна друку? – Декілька фунтів'.

(12) *Торгові мита, які сплачував іноді навіть я, — мільйон двісті тисяч* (Загребельний 1980: 171).

В обох мовах виділено ХБР, що позначають ціну Attr – *a few pounds* 'декілька фунтів' (11), *мільйон двісті тисяч* (12), вартість певної послуги, дескриптивів Descr *printing* 'друк' (11), *торгові мита* (12).

Тільки в матеріалі англійської мови виділені ХБР, що містять ознаки зовнішності людини (13).

(13) *Greta's beautiful. Tall and blond* (Christie 2009: 47) 'Грета вродлива. Висока блондинка'. Наведений приклад є неповним реченням, що містить характеристику зовнішності Attr *tall and blond* досл. 'висока зі світлим волоссям' дескриптива Descr, людини, особа якої встановлюється за допомогою попереднього речення.

На відміну від англійської мови, в українській виділені ХБР на позначення кольору (14), кількості (15) та швидкості (16):

(14) *Сади обтяжені яблуками і сливами. Сині, повні і соковиті...* (Самчук 1991: 45). Наведений приклад є неповним парцельованим реченням, що продовжує і доповнює попереднє речення і містить ознаку дескриптива Descr *сливи*, зазначеного в попередньому реченні, за властивим їм кольором – *сині*.

(15) *П'ятсот служебок? – П'ятсот* (Загребельний 1980: 246).

ХБР (15) є частиною діалогічного мовлення, містить відповідь на поставлене питання щодо кількості дескриптива Descr *служебки* – Attr *п'ятсот*.

(16) *Швидкість на такому шосе – сто двадцять* (Загребельний, 1979: 208).

БР (16) є єдиним реченням на позначення Descr *швидкості* за допомогою Attr *сто двадцять* в місці Loc *на такому шосе*.

6.2. Другий семантичний тип ХБР в обох мовах становлять БР з ФТ “Descr має ознаки Attr, що сприймаються експерієнсером ExpØ за допомогою органів чуття” (англ. 92 од. – 11,6%; укр. 45 од. – 9,2%). Поміж ознак Attr, що сприймаються органами чуття виділено:

1) ознаки, що сприймаються за допомогою органів слуху:

(17) *There was a murmur of surprise in the court* (Gordon 1961: 262) ‘В суді чутно було здивоване шепотіння’

(18) *Дорога була безлюдна і тиха...* (Дімаров 2004: 703).

У наведених прикладах (17), (18) ситуація сприймається експерієнсером Ø за допомогою органів слуху, який характеризує (17) атмосферу, що панувала в приміщенні *in the court* ‘в суді’, а в прикладі (18) *дорогу* та характеризує їх за допомогою номінативного словосполучення в (17) *the murmur of surprise* досл. ‘шепіт здивування’ та *безлюдна і тиха* в (18).

2) нюхові ознаки:

(19) *There was a slight smell of burning* (Galsworthy 1976: 111) ‘Злегка пахло горілим’.

(20) *Війнуло запахом стайні* (Загребельний 1979: 81).

ХБР (19) є двоскладним номінативним реченням із предикатом на позначення ознаки, що сприймається органом чуття, носу, *a slight smell of burning* ‘легкий запах горілого’ відносно до місцезнаходження мовця, експерієнцера Ø, LocØ.

Приклад (20) є односкладним дієслівним реченням, в якому подається характеристика, *запах стайні*, місцезнаходження експерієнцера Ø.

3) ознаки, що сприймаються за допомогою органів зору:

(21) *But the night seemed a night of stars...* (Fitzgerald 1992: 143)

(22) *Біля берега було, мабуть, мілко, бо вода не здавалася такою чорною...* (Дімаров 2004: 275).

Наведені ХБР є двоскладними реченнями, згідно з якими, дескриптиви *Descr the night* 'ніч' (21) та *вода* (22) є об'єктами спостереження з боку експерієнцера Ø і характеризуються за допомогою предикативів складеного присудка – *a night of stars* (21) та *чорна* (22).

4) ознаки, що сприймаються на дотик:

(23) *Подушки такі м'які* (Самчук 1991: 27).

Наведений приклад є двоскладним реченням із складеним іменним предикатом, що характеризує дескриптив *Descr подушки* за якістю, що сприймається експерієнсером Ø на дотик – *Attr м'які*.

6.3. Найбільш розповсюдженими в обох мовах є ХБР, що містять оцінну характеристику ситуації, дії, поведінки тощо і мають ФТ “*Descr* має оцінну характеристику *Attr*, надану суб'єктом оцінювання *Judg*Ø (в місці *Loc*)” (англ. 563 од. – 71,5%; укр. 330 од. – 67,6%). ХБР цього типу містять оцінку, що базується на логічному розгляді дії, ситуації тощо.

(24) *... love is the cruellest thing in the world* (Galsworthy 1976: 231) ‘Любов – найжорстокіша річ на землі’.

(25) *Там страшенно нецікаве життя* (Загребельний 1979 : 95).

Наведені приклади є повними двоскладними реченнями, що виражають ставлення мовця, суб'єкта оцінювання, *the cruellest* ‘найжорстокіший’ (24), *страшенно нецікаве* (25) щодо почуття *love* ‘любові’ (24) та способу буття *життя* (25) в місці *Loc там*.

6.4. БР, описані ФТ “*Descr* має таксономічну характеристику *Class*”, дорівнюють в англійській мові 6 одиницям (0,8%), а в українській – 14 одиницям (2,9%). Предикати ХБР цього типу містять інформацію, що дозволяє віднести дескриптив *Descr* до певного класу предметів чи об'єктів.

(26) *Extradition is a legal job* (Galsworthy 1960: 155) ‘Екстрадиція – легальна робота’

(27) *Завод — воєнний об'єкт* (Дімаров 2004: 835).

Наведені приклади демонструють віднесеність поняття (26) *extradition* ‘екстрадиції’ до класу *Class legal job* ‘легальної роботи’ та (27) споруди, об'єкта, *заводу* – до класу *Class воєнних об'єктів*.

6.5. ХБР з ФТ “*O_{ident}* умовно ототожнюється з *Ident*” не є досить

розповсюдженими у порівнянні з іншими типами ХБР і налічують в англійській мові 14 одиниць, в українській – 40 одиниць, що складає 1,7% та 8,2% відносно кількості всіх ХБР.

Предикатами цього типу ХБР є предикати умовної тотожності щодо об'єкта ідентифікації.

(28) *Living is moving and moving on* (Lawrence 1928: 262) 'Життя – постійний рух'.

(29) *Любов – царівництво* (Загребельний 1979: 336).

ХБР (28), (29) є прикладами умовної тотожності понять, виражених та пояснених за допомогою тих самих частин мови (Степанов 1981: 155).

6.6. Останній тип ХБР становлять речення релятивної характеристики декількох компарантів відносно один одного з ФТ "Comp1 має Attr1, що є схожим на Attr2 або відрізняється від Attr2 компаранта Comp2" (англ. 36 од. – 4,6%; укр. 4 од. – 0,8%).

(30) *You're very young, Tony. – Two years older than you* (Galsworthy-2 1960: 96) 'Ти дуже молодий, Томі. – На два роки молодший за тебе'. У наведеному прикладі компарант Comp1, мовець, I 'я' має вікову характеристику *two years older* 'на два роки старший', що відрізняється від тієї ж ознаки, що характеризує компаранта Comp2 *you* 'ти'.

(31) *Лише попереду чорно, як у могилі* (Дімаров 2004: 224). ХБР є повним односкладним прислівниковим реченням, що містить порівняльну характеристику локативних компарантів Comp1 *там* та Comp2 *в могилі* за кольором – Attr *чорний*.

7. Висновки.

7.1. Дослідження БР показало, що поміж акціональних, статальних, екзистенціальних та характеризувальних БР, останні є найбільш розповсюдженими і налічують 52,5% та 32,5% відповідно до всієї кількості БР.

7.2. На основі опису семантики ХБР за допомогою формул тлумачення в матеріалі обох мов виділено шість типів БР: 1) БР якісної / кількісної характеристики; 2) БР з ознакою, що сприймається органами чуття; 3) оцінні БР; 4) таксономічні БР; 5) БР умовної тотожності та 6) релятивні БР (див. 6.1–6.6).

7.3. Найбільш різноманітними за своєю семантикою є ХБР на позначення якісної та кількісної характеристики дескриптива Descr (див. 6.1.).

7.4. В обох мовах домінують оцінні БР, що пояснюється переважанням у вибраному матеріалі речень – частин діалогічного мовлення, що містять оцінку та виражають ставлення мовця щодо ситуації, дії, інформації, поведінки людини тощо (6.3.).

7.5. Таксономічні та ідентифікаційні ХБР зазвичай містять у своїй структурі інформацію про людину або об'єкт, тобто семантичний суб'єкт речення, що пояснює досить невелику кількість одиниць цієї групи в обох мовах.

7.6. Представлене порівняльне дослідження ХБР ставило своєю метою дослідження лише семантики речень, що створює необхідність в подальшому вивченні безсуб'єктних речень характеристики на матеріалі англійської і української мов на структурному рівні, що дозволить виявити значну кількість відмінностей у порівнюваних мовах.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Апресян Ю. Д.* Лексическая семантика. Синонимические средства языка / Ю. Д. Апресян. – М. : Наука, 1974. – 367 с.
2. *Арутюнова Н. Д.* Предложение и его смысл / Н. Д. Арутюнова. – М. : Наука, 1976. – 384 с.
3. *Вихованець І. Р.* Нариси з функціонального синтаксису української мови : [монографія] / І. Р. Вихованець. – К. : Наукова думка, 1992. – 222 с.
4. *Всеволодова М. В.* Теория функционально-коммуникативного синтаксиса. Фрагмент прикладной (педагогической) модели языка : [учебник] / М. В. Всеволодова. – М. : Изд-во МГУ, 2000. – 502 с.
5. *Загнітко А. П.* Теоретична граматики української мови. Синтаксис : [монографія] / А. П. Загнітко. – Донецьк : Вид-во ДонНУ, 2001. – 662 с.
6. *Золотова Г. А.* Коммуникативные аспекты русского синтаксиса / Г. А. Золотова. – М. : Наука, 1982. – 368 с.
7. *Падучева Е. В.* Динамические модели в семантике лексики / Е. В. Падучева. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 608 с. – (Studia Philologica).
8. *Степанов Ю. С.* Имена. Предикаты. Предложения / Ю. С. Степанов. – М. : Наука, 1981. – 360 с.
9. *Теньер Л.* Основы структурного синтаксиса / Люсьен Теньер ; [пер. с франц. редкол. : Г. В. Степанов (пред.) и др. ; Вступ. ст. и общ. ред. В. Г. Гака]. – М. : Прогресс, 1988. – 656 с. – (Языковеды мира).
10. *Тестелец Я. Г.* Введение в общий синтаксис / Я. Г. Тестелец. – М. : Российск. гос. гуманит. ун-т, 2001. – 800 с.
11. *Филлмор Ч.* Дело о падеже / Ч. Филлмор // Новое в зарубежной лингвистике. Лингвистическая семантика. – М. : Прогресс, 1981. – Вып. X. – С. 369–495.
12. *Чейф У.* Значение и структура языка / Уоллес Л. Чейф ; [пер. с англ. Г. С. Щура ; послесл. С. Д. Кацнельсона]. – М. : Прогресс, 1975. – 432 с.
13. *Шведова Н. Ю.* О соотношении грамматической и синтаксической структур предложения / Н. Ю. Шведова // Славянское языкознание. – М. : Наука, 1973. – С. 458–483.
14. *Dixon R. N. W.* A Semantic Approach to English Grammar / Robert N. W. Dixon. – Oxford : Oxford Textbooks in Linguistics, 2005. – 543 p.
15. *Palmer F. R.* Semantics / Farah R. Palmer. – Cambridge : Cambridge University Press, 1976. – 144 p.
16. *Van Valin Robert D.* Exploring the Syntax-Semantics Interface / Robert D. Van Valin. – New York : Cambridge University Press, 2005. – 310 p.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

17. *Дімаров А.* Біль і гнів : [роман] / Анатолій Дімаров. – К. : Україна, 2004. – 925 с.
18. *Загребельний П.* Роксолана : [роман] / Павло Загребельний. – К. : Радянський письменник, 1980. – 574 с.
19. *Загребельний П.* Розгін : [роман] / Павло Загребельний // Твори в 6 т. – К. : Дніпро, 1979. – Т. 1. – 575 с.
20. *Самчук У.* Марія : [роман] / Улас Самчук. – К. : Радянський письменник, 1991. – 190 с.
21. *Amis K.* Lucky Jim : [novel] / Kingsley Amis. – М. : “TSITADEL”, 2002. – 304 p.
22. *Christie A.* Endless Night : [novel] / Agatha Christie. – СПб. : Антологія, 2009. – 256 с. – (My Favourite Fiction).
23. *Christie A.* N or M? : [novel] / Agatha Christie. – М. : Менеджер, 2003. – 208 p.
24. *Fitzgerald F. Scott* The great Gatsby : [novel] / Frances Scott Fitzgerald. – New York : Simon&Schuster, 1992. – 221 p.
25. *Galsworthy J.* End of the Chapter. Maid is waiting. Flowering wildness : [trilogy] / John Galsworthy. – Moscow : Foreign languages publishing house, 1960. – 602 p.
26. *Galsworthy-1* : Galsworthy J. End of the Chapter. Over the river : [trilogy] / John Galsworthy. – Moscow : Foreign languages publishing house, 1960. – 304 p.
27. *Galsworthy-2* : Galsworthy J. A Modern Comedy. The White Monkey / John Galsworthy. –

Moscow : Progress publishers, 1976. – 304 p. 28. *Galsworthy J.* A Modern Comedy. The Silver Spoon / John Galsworthy. – Moscow : Progress publishers, 1976. – 279 p. 29. *Galsworthy J.* A Modern Comedy. Swan song / John Galsworthy. – Moscow : Progress publishers, 1976. – 303 p. 30. *Gordon G.* Let the day perish / Gerald Gordon. – Moscow : Foreign Languages publishing house, 1961. – 312 p. 31. *Lawrence D. H.* Lady Chatterley's Lover / D. H. Lawrence. – Feedbooks, 1928. – 292 p.

Стаття надійшла до редакції 14.10.2013